

debat anmeldelser

KLASSEKAMPEN ER TILBAGE

– OM DEN SOCIALE FORTOLKNING AF DEN FRANSEKE REVOLUTION

■ NICOLAI VON EGGERS

I den engelsktalende verden udkom sidste år to oversættelser af klassiske 'marxistiske' eller sociale¹ analyser af Den Franske Revolution: Jean Jaurès' *Histoire socialiste de la Révolution française* fra 1901-08 og Georges Lefebvres *Quatre-vingt-neuf* fra 1939.² Dermed følger de engelske udgivere en igangværende trend i Frankrig, hvor man indenfor de seneste fem år ikke bare har udgivet de fire bind af Jaurès' *Histoire socialiste* og værker af Lefebvre,³ men også en række andre af de største sociale fortolkninger af Den Franske Revolution: Albert Sobouls *La révolution française* fra 1965, Albert Mathiez' *La réaction thermidorienne* fra 1929, *La révolution française* fra 1922-24 og *Le dix aout: La chute de la monarchie* fra 1931, og Daniel Guérins *Bourgeois et bras-nus*, som er en forkortet udgave af *La lutte des classes sous la Première République* fra 1946 og revideret i 1968.⁴ Hvis blot en en-

1 Som Julien Louvrier har pointeret, var det de færreste af de såkaldt 'marxistiske' historikere, der refererede til sig selv som marxister; Louvrier: 'Marx', 148. For den marxisme, der kom til at kendetegne den dominerende position efter Anden Verdenskrig og tre årtier frem, se Mazaauric, *L'histoire* og interviewet med Mazaauric på baggrund af denne bog, Louvrier og Mazaauric: 'Quelques réflexions'. Jeg har i det følgende valgt at bruge udtrykket 'sociale fortolkning', som en fordanskning af det engelske 'social interpretation', for at understrege den socialhistoriske snarere end strengt marxistiske tilgang, som ligger til grund for denne.

2 Jaurès: *Socialist History*; Lefebvre: *The Coming*.

3 *La grande peur* og *Napoléon*.

4 Se litteraturlisten for disse nyudgivelser.

kelt eller to af disse bøger var genudgivet, kunne man tale om et mærkværdigt kuriosum. Men med så mange genudgivelser af de sociale klassikere om Den Franske Revolution synes der at være tale om et egentligt fænomen, som kalder på en forklaring. Alle disse bøger er trods alt skrevet for mellem halvtreds og hundrede-femten år siden, så hvorfor denne tilbagekomne interesse for dem i dag?

Svaret – vil jeg mene – er relativt simpelt. I modsætning til langt størstedelen af og de sidste mange års forskning i Den Franske Revolution er alle de ovenstående bøger konstrueret omkring kategorien 'klassekamp'. De ovenstående forfattere har forskellige begreber om og analyser af klassekampen(e) i Den Franske Revolution. Men fælles for dem er, at de alle forstår Den Franske Revolution som en serie af begivenheder, der har klassekampen som sin underliggende logik. Interessen for de marxistiske/socialistiske klassikere kan således forstås som et symptom på en mangel i den dominerende revisionistiske fortolkning, hvor klassekampen er blevet afvist og i de fleste tilfælde erstattet med et begreb om 'politisk kultur'.⁵ Den Franske Revolutions 'politiske kultur' – som den skulle have arvet fra oplysningsfilosofien og naturretstænkningen,⁶ fra absolutismens centralisering af den politiske magt,⁷ fra det gamle regimes *parlements* og særligt jansenismens manikæiske politik-opfattelses indflydelse på disse⁸ – skulle have resulteret i en særlig paranoid og nærmest totalitær logik, hvor politiske modstandere blev set som dødsfjender, der skulle udryddes.⁹ De revisionistiske historikere reducerede således Den Franske Revolutions kampe til kyniske eller paranoide magtkampe udtrykt i en opblæst retorik, der skulle tildække, at de politiske uenigheder mellem forskellige aktører i virkeligheden var minimal og ingenlunde havde karakter af klassekamp.

Jeg vil i det følgende argumentere for, at denne revisionistiske grundfortælling i de senere år i stadig højere grad har vist sig at være uholdbar. Revisionisterne med François Furet i spidsen påpegede nogle klare problemer med den sociale fortolkning af Den Franske Revolution, som tenderede til at reducere den-

5 For kategorien 'politisk kultur' som en fortolkningsramme for Den Franske Revolution, se særligt Baker: *Inventing* og de fire redigerede bind under titlen *The French Revolution and the Creation of Modern Political Culture* redigeret af Keith Michael Baker, Colin Lucas François Furet og Mona Ozouf. Kategorien er siden blevet allestedsnærværende i forskningslitteraturen.

6 Se videreudviklingen af Furets tese på dette punkt hos Baker: 'Transformations' og Edelstein: *The Terror*.

7 Den tese blev oprindeligt udviklet af Alexis de Tocqueville i hans *L'Ancien Régime et la Révolution* (1856) og siden genoptaget af François Furet, hvorfra den blev en hjørnesten i den revisionistiske fortolkning af Den Franske Revolution og dens opkomst.

8 Se Baker: *Inventing* og Van Kley: *The Religious*.

9 Denne kritik af Den Franske Revolution som totalitær – eller noget nær totalitær – blev først formuleret af Jacob Talmon i hans *Origins of Totalitarian Democracy, vol 1 and 2* (1952,1960). Med inspiration fra Hannah Arendt blev den siden genoptaget af Furet. Herfra blev den kopieret af Baker og lever stadig i dag som for eksempel i Edelstein: *The Terror*. For Furets totalitarisme-kritik, se Christofferson: 'An Antitotalitarian History'.

ne til et spørgsmål om objektivt definérbare klasser. Men den revisionistiske fortolkning har ikke tilbudt en ny overbevisende rammefortælling. Således befinder forskningen i Den Franske Revolution sig i en slags interregnum: Den revisionistiske forskning, der de seneste 30-40 år har domineret feltet næsten suverænt, er i krise, mens en ny fortolkningsmatrice, der kan forklare Den Franske Revolutions omfattende og ofte voldelige kampe, endnu ikke er udformet.¹⁰ Det er i dette interregnum, at man er begyndt at genbesøge de klassiske marxistiske fortolkninger for måske at opdage brugbare elementer, som revisionisterne ellers havde smidt på historiens mødding.

I det følgende vil jeg med udgangspunkt i Furets socialhistoriske tese diskutere de seneste tyve års forskning i de sociale og klassemæssige forhold i Frankrig på Revolutionens tid og på deres eventuelle betydning for Den Franske Revolution. Disse vil blive diskuteret op imod Furets socialhistoriske afvisning af klassekampskategorien i hans skelsættende *Penser la Révolution française* og særligt artiklen 'Le catéchisme révolutionnaire', da argumenterne heri var de måske mest afgørende for den afvisning af kategorien 'klassekamp', der dannede fundamentet for revisionismen. Med den amerikanske historiker Michael Scott Christoffersons ord havde Alfred Cobban og George Taylor allerede påvist en række problemer med den marxistiske fortolkning af Den Franske Revolution, men det var Furet som "knuste den historiske konsensus og åbnede en ny vej".¹¹ Med udgangspunkt i Furets tese vil jeg konsultere den nyeste socialhistoriske forskning på feltet for at se hvorvidt denne tese – som har været underliggende for den revisionistiske tilgang – stadig holder. Konklusionen er, at det gør den ikke. Jeg slutter derfor artiklen med at overveje, hvor den seneste socialhistoriske forskning og opgøret med Furet og revisionismen peger hen.

KLASSEKAMP OG DE SOCIALE FORHOLD I FRANKRIG PÅ REVOLUTIONENS TID

Udgangspunktet for Furet og revisionismen var den konklusion, at den feudale produktionsmåde ikke spillede nogen nævneværdig rolle i 1789, og at Den Franske Revolution derfor ikke kunne være – således som Georges Lefebvre og Albert Soboul hævdede¹² – udtryk for en klassekamp imellem et herskende, adeligt, feudalt aristokrati og en undertrykt, borgerlig, pro-kapitalistisk klasse båret frem af masserne.¹³ Et af de afgørende elementer hos Soboul og den sociale fortolkning af

10 For de nyeste oversigter over historiografien over Den Franske Revolution, se Davis: *The Debate* og Hanson: *Contesting*.

11 Guilhaumou, Louvrier og Christofferson: 'Aux sources', 232. For den intellektuelle kontekst og Furets intellektuelle rolle, se Christofferson: *French Intellectuals*. For receptionen af Furets første angreb på den marxistiske fortolkning, se Louvrier: 'Penser'.

12 Lefebvre: *Les paysans* og *Questions*; Soboul: *Les sans-culottes*. For en afbalanceret gennemgang af Lefebvres og Sobouls analyser, se Nygaard: '1789'.

13 Furet: *Interpreting* og 'Le catéchisme'.

Den Franske Revolution var, at "jordrenten, *først og fremmest feudal*, dominerede landbrugslivet".¹⁴ Dermed var det franske samfund ifølge Soboul domineret af en feudal produktionsmåde med en herskende klasse af feudalherrer. Ved at henviser til (mestendels lokale) studier foretaget af Emmanuel Le Roy Ladurie, Paul Bois, Abel Poitrineau, Jean Meyer, Pierre de Saint-Jacob og Régine Robin, mente Furet, at kunne påvise, at den feudale jordrente – modsat hvad Soboul hævdede – langt fra dominerede landbrugslivet.¹⁵ I stedet var afkastet på *fermage*,¹⁶ *métayage*¹⁷ og direkte produktion¹⁸ langt vigtigere end de såkaldte *droits seigneuriaux*¹⁹: feudale rettigheder / afgifter.²⁰ Ydermere havde det attende århundrede oplevet en stigende "kommercialisering af *les seignueries*", hvilket vil sige, at den feudale afgift i sig selv var blevet en vare på et marked, som pengebesiddere kunne investere i uanset om de havde en adelstitel eller ej.²¹ Ifølge Furet var de feudale afgifter dermed underlagt en kapitalistisk markedslogik, og sammen med *fermage*-systemet og den stigende grad af produktion til et marked var den herskende produktionsmåde i Frankrig anno 1789 altså "landlig kapitalisme" (*capitalisme à la campagne*).²² Disse studier viste, at der var anseelige forskelle på Frankrigs forskellige regioner og deres produktions- og ejendomsforhold, men Furet konkluderede, at den feudale produktionsmåde var ubetydelig på Revolutionens tid. I modsætning til Lefebvre og Soboul, som hævdede at kapitalismen i Frankrig var et resultat af Revolutionen, argumenterede Furet altså for, at Frankrig allerede var kapitalistisk ved revolutionens udbrud. Dermed kunne Revolutionen ikke have været udtryk for en kamp mellem en bredt støttet pro-kapitalistisk, borgerlig klasse og et reaktionært, feudalt aristokrati, da en sådan borgerlig klasse i realiteten ikke havde meget at kæmpe for, hvis den kapitalistiske produktionsmåde allerede var dominerende.

14 Soboul: *La civilisation*, 44: 'La rente foncière, *féodale pour l'essentiel*, domine la vie agricole'. Citeret i Furet: 'Le catéchisme', 264 og *Interpreting*, 93; kursiveringen er Furets.

15 Le Roy Ladurie: *Les paysans*; Bois: *Paysans*; Poitrineau: *La vie rurale*; Meyer: *La noblesse*; Saint-Jacob: *Les paysans*; Robin: *La société*. Det er mildest talt paradoksalt, at Furet henviser til Robins værk for at understøtte sin hypotese, eftersom Robins Althusser-inspirerede socialhistorie nok er kritisk overfor Sobouls analyse, men ikke desto mindre synes at understøtte Sobouls overordnede tese om Den Franske Revolution som en borgerlig revolution imod et feudalt og aristokratisk gammelt regime.

16 Produktionsform, hvor en storbonde (*fermier*) lejer jorden af dens ejer og ansætter lønarbejdere for at producere til et marked med henblik på profit. Særligt udbredt i Nordfrankrig og især omkring Paris pga. det profitable parisiske kornmarked.

17 Produktionsform, hvor en bortforpagter giver forpagteren ret til at dyrke jorden til gengæld for en fast eller variabel rente. Særligt udbredt i Sydfrankrig.

18 Produktionsform, hvor bonden selv ejer og dyrker jorden.

19 Produktionsform, hvor fæstebonder er bundet til jorden og til herremanden, som har krav på dele af produktionen.

20 Furet: 'Le catéchisme', 263.

21 Furet: 'Le catéchisme', 265; *Interpreting*, 94.

22 Furet: 'Le catéchisme', 265; *Interpreting*, 94.

Mange studier har siden bekræftet, at mængden af indkomst baseret på seigneuriale rettigheder var kraftigt faldende mellem 1400 og 1789. John Dewald anslår et fald fra 92% til 11% for grevskabet Point-Saint-Pierre Normandiet i feudale afgifter mellem 1399 og 1780.²³ For 1700-tallet angiver Jean Bastier, at feudale afgifter stod for 18,8% af omsætningen i Toulouse, Gérard Aubin har 11,28% for området omkring Bordeaux, mens James Lowth Goldsmith anfører hele 33% for Auvergne.²⁴ Ved at syntetisere en lang række studier har William Beik konstateret, at et konservativt estimat for tidspunktet for Revolutionens udbrud i 1789 peger på, at omkring minimum 10% af indtægterne kom fra feudale afgifter i de mindst feudale egne og så meget som 40-50% i de mest feudale områder.²⁵

Noget af besværet ved præcis at udregne de feudale indtægters størrelse er deres komplekse natur.²⁶ Eksempelvis var selv frie bønder i mange områder pålagt – enten juridisk eller i kraft af markedsmonopol (hvorfor det ikke giver mening at tale om et egentligt marked) – at benytte sig af den lokale herremands mølle til at male sit korn.²⁷ De var desuden pålagt betale gebyrer for diverse dokumenter ved den lokale feudale domstol (som dog i stigende grad blev 'udkonkurreret' af royale domstole).²⁸ Forskellige former for ejendom (*fermage*, *métayage* og *fribonde*) levede ofte side om side og kunne i den forstand være praktisk næsten lige afhængige af de lokale *seigneurs*, selvom den ene bonde juridisk set var bundet, og den anden juridisk set var fri.²⁹ Så selvom det er korrekt, at det ikke var størstedelen af bønderne, der var stavnsbundet ved Revolutionens udbrud, var de fleste bønder stadig bundet til deres feudalherrer i en eller anden grad. Og ved Revolutionens udbrud var der stadig en million bønder, som var underlagt den mest arkaiske form for feudalisme.³⁰

Når det kommer til at vurdere det feudale systems betydning på Revolutionens tid, må man desuden tage højde for interne forskelle mellem de forskellige grupper af adelige. Guy Lemarchand har regnet sig frem til, at de feudale afgifter Pays de Caux i Normandiet i slut 1700-tallet lå på mellem 20% og 50% for store landejendomme og under 20% for små landejendomme.³¹ Med andre ord kunne magtfulde højadelige familier inddrive op mod 50% af deres indtægt fra feudale

23 Dewald: *Pont-St-Pierre*.

24 Bastier: *La féodalité*. Aubin: *La seigneurie*. Lowth: *Lordship*.

25 Beik: *Social*, 36.

26 For nogle af de bedste studier af den sociale sammensætning af Frankrig i på revolutionens tid, se Gayot et al.: *Vers* og Leuwers og Jesenne: *Changements*.

27 De såkaldte *banalités*, som var en fællesbetegnelse for de gebyrer bønder måtte betale for brug af de dele af feudalherrerens ejendom, som de var pålagt at gøre brug af.

28 For udviklingen af det franske juridiske system og de interne kampe heri, se Leuwers: *L'invention*.

29 For den komplekse sammensætning af den franske landbefolkning, se Jesenne: *Les campagnes*.

30 Jesenne: 'The Social', 34.

31 Lemarchand: *La fin*. Se også Lemarchand: *Féodalisme*.

afgifter (i Normandiet), mens lavadelige familier ikke kunne presse nær så meget feudal merværdi ud af deres undersætter. Så selvom feudale afgifter ikke er de mest iøjnefaldende, når man ser på den samlede mængde af afgifter, var store dele af de herskende klasser stadig afhængige af de feudale afgifter til bevarelsen af deres herskende status hvilede.

Hvis vi forlader herremændens perspektiv og ser betalingen fra bondens perspektiv ligger de feudale afgifter til herremænd i 1700-tallet i gennemsnit på omkring 6,5% af nettoproduktet og på mellem 1% og 10% alt efter region.³² Umiddelbart lyder dette ikke af specielt meget, men man kan ikke herfra konkludere, at den feudale orden ikke var indflydelsesrig endsige dominerende. Gebyrer, brug af møller og *corvée* (selvom der oftest kun var tale om få arbejdsdage om året) bidrog alle til feudal udvinding af merværdi. Dertil skal lægges Kirkens (hvis på dette tidspunkt feudale natur de færreste vil benægte) krav på tiende.³³ Den adelige dominans bliver yderligere forstærket, når man tager højde for adelens evne i kraft af feudale afgifter til at ophobe korn og først sende dem på markedet, når prisen er høj, mens småbønder er tvunget til at sælge med det samme for at betale blandt andet feudale afgifter. Markedsvilkår kan således tjene til at styrke feudale afgifter, når adelige i kraft af deres seigneuriale rettigheder bliver i stand til at manipulere markedet. Med andre ord havde kapitalistiske småbønder, der ville producere for profit til et marked alt mulig grund til at støtte op om en revolution, der kunne afskaffe de feudale rettigheder én gang for alle.

På baggrund af en syntese af studier foretaget af franske historikere og demografikere som Guy Lemarchand, Gérard Béaur, Paul Butel, Jean-Marc Moriceau og Jean-Pierre Poussou har Henry Heller konkluderet, at den feudale produktionsmåde "forblev den dominerende" frem til Den Franske Revolution.³⁴ Dette er måske en overdrivelse, og som Heller også viser, er det (også fordi det ikke er så entydigt) mest interessante måske ikke at konstatere hvilken produktionsmåde, der var herskende. I stedet er det mere interessant at se på den konkrete sammensætning af de franske produktionsforhold sådan som de tog sig ud på tærsklen til Den Franske Revolution.³⁵ Som Furet selv var inde på, men som han ikke gjorde meget ud af i sin forklaring, var der store forskelle mellem Frankrigs regioner, og

32 Beik: *Social*, 36.

33 Kirken og diverse klostre, som på mange måder var de mest traditionelle jordbesiddere i forhold til feudal administration, ejede desuden omkring 7% af fransk jord på Revolutionens tid, jf. Beik: *Social*.

34 Heller: *The Bourgeois*, 47. Lemarchand: *La fin og Féodalisme*; Béaur: *Histoire*; Butel: *L'économie*; Moriceau: *Terres*; Poussou: *La terre*. Hellers analyse er et af de afgørende elementer i Neil Davidsons systematiske rekonceptualisering af 'borgerlig revolution' som en analytisk kategori; se Davidson: *How Revolutionary*. For nylige debatter om 'borgerlig revolution' som en historisk analytisk kategori, se Jones: 'Bourgeois Revolution'; Teschke: 'Bourgeois Revolution'; Davidson: 'How Revolutionary'; Nygaard: 'The Meanings'.

35 For en samlet analyse af den franske økonomi i perioden fra før, under og efter revolutionen, se Lemarchand: *L'économie*.

ethvert forsøg på at syntetisere – ofte regionale – detalstudier må tage højde for disse forskelle og for de gradvise udviklinger i produktionsforholdene i det præ-revolutionære Frankrig. Dette gjorde Furet kun i meget ringe grad, hvilket ledte ham til at generalisere eksistensen af 'kapitalisme' som sådan i det præ-revolutionære Frankrig og ved identificere denne med en agrar og finansiel kapitalisme.³⁶

Hvis vi ser på den agrare kapitalisme, så var området omkring Paris på én gang exceptionelt og eksemplarisk. Paris var Frankrigs suverænt største og vigtigste by.³⁷ Den havde derfor Frankrigs største kornmarked og var samtidig hjemsted for Frankrigs mest indflydelsesrige mænd. Mange af disse var adelige og ejere af enorme parceller i Île-de-France (regionen omkring Paris). Disse adelige var for manges tilfælde medlemmer af Parlement de Paris, den regionale, adeligt administrerede 'højesteret' med enorm politisk indflydelse, hvis jurisdiktion dækkede omkring én tredjedel af Frankrigs territorium, og som gjorde krav på at repræsentere det franske folk.³⁸ Som deltagere i fransk storpolitik administrerede disse mænd ikke deres enorme jorde men udlejede disse til kapitalistiske lejere, som ansatte lønarbejdere og producerede til det parisiske marked med henblik på profit. Med Île-de-Frances få men enorme parceller var størstedelen af den lokale landbefolkning ejendomsløs og således tvunget til at sælge deres arbejdskraft på det rurale arbejdsmarked. Området omkring Paris er dermed eksemplarisk som agrar kapitalisme i sin rene og højeste form, sådan som særligt Robert Brenner har analyseret den for den engelske kontekst.³⁹ Men lignende former kan findes omkring sædet for regionale Parlements som i Rouen, Dijon og Toulouse, hvor "*parlementaires were mostly absentee landlords who made little attempt to consolidate or modernize*".⁴⁰

I resten af Frankrig tegnede der sig imidlertid et væsentligt andet billede. Gérard Béaur har konkluderet, at omkring 90% af Frankrigs landbefolkning – som udgjorde mellem 80% og 90% af Frankrigs samlede befolkning på omkring 28 mio.⁴¹ – ikke havde nok land til at kunne understøtte sig selv og følgelig var tvunget til at søge arbejde.⁴² Men samtidig viser han også, at kun 20% slet ikke havde noget land (hvoraf en stor del naturligvis hørte til i Île-de-France-regionen). Det vil sige, at omkring 70% af den franske landbefolkning forsørgede sig selv delvist gennem egen produktion og delvist gennem lønarbejde – altså en slags mel-

36 Furet: 'Le catéchisme', 265; *Interpreting*, 94.

37 Det følgende afsnit baserer sig primært på Moriceau: *Les fermiers*; Beik: *Social*, og Jones: *The Great Nation*.

38 Baker: *Inventing*.

39 Brenner: 'Agrarian'. For en diskussion af Brenners tese, se artiklerne samlet i Aston og Philipin: *The Brenner Debate*. For en videreudvikling af Brenners tese, se den forskningstradition, der er kendt som 'political marxism' og særligt Woods: *Pristine Culture* og *The Origen*.

40 Beik: *Social*, 154.

41 Beik: *Social*, 15.

42 Jf. Heller: *The Bourgeois*, 47.

lemvej mellem en rent feudal produktionsmåde og en rent kapitalistisk produktionsmåde. Selv indbyggerne i de mindre byer havde ofte små jordlodder uden for bymurene og var således ikke fuldt ud markedsafhængige.⁴³ Dertil kommer, at toldbarrierer ofte gjorde det uattraktivt for herremænd at sælge korn uden for regionen og samtidig attraktivt for dem at fastholde en vis grad af regional protektionisme.⁴⁴ Så selvom der var en stigende grad af markedsafhængighed i det franske samfund, var det stadig meget langt fra at strukturere samfundet som sådan. Med andre ord var den agrare kapitalisme nok på vej frem, men uden for Île-de-France var den formentlig ikke dominerende.

Endelig må man tage højde for, at den agrare kapitalisme ikke var den eneste kapitalistiske produktionsmåde, som var på vej frem i Frankrig. I slutningen af 1700-tallet begyndte Frankrig også så småt at se en klasse af industrikapitalister. Et godt eksempel er her bomuldsproducenten Dupont anno 1787 med hjemsted i Valence i nærheden af Lyon.⁴⁵ Virksomheden havde omkring 970 ansatte. Heraf var ca. to-tredjedele bosiddende i omkringliggende landsbyer og spandt bomulden hjemme hos sig selv (hvilket medfører, at de fleste af disse vil tælle i statistikkerne som jordbesiddende bønder). Derudover var der ansat en gruppe af managers (én i hver by for at koordinere arbejdet lokalt og nogle med et større overblik), som desuden administrerede en lokal fabrik, hvor bomulden blev yderligere forarbejdet af lønarbejdende ansatte, der kartede bomulden eller betjente mekaniske spindemaskiner. Endelig var der en større fabrik i Valence som havde spindere, vævere, og som lavede den forarbejdede bomuld til stof. Foretagender som Dupont i Valence opstod ved, at købmænd i stigende grad systematiserede deres opkøb af lokal produktion, og således begyndte at drive industriel virksomhed. Men disse lokale købmænd var igen afhængige af større købmænd med nationale og internationale forbindelser for at få afsat deres varer (som igen var afhængige af den finansielle sektor i form af kapitalstærke bankmænd, der kunne udstede garantier og internationalt gangbar kredit), og således overtog kapitalstærke storkøbmænd i mange tilfælde industrierne og blev til egentligt industrielle kapitalister afhængige af finanskapital. På den ene side var der altså tale om en "gradvis proletarisering" af arbejdsstyrken, som dog langt fra var fuldbyrdet.⁴⁶ På den anden side en kapitalisering af produktionen, som dog også var kraftigt hæmmet af toldbarrierer og manglen på markeder. Nogle områder som Pariser-forstaden Saint-Antoine, der skulle blive den måske mest radikalt revolutionære bastion, var nærmest totalt markedsafhængige i forhold til både forbrug og salg af arbejdskraft.⁴⁷ Men ligesom den agrare kapitalisme omkring

43 Beik: *Social*, 98-105.

44 Parker: *Class*, 32.

45 Heller: *The Bourgeois*, 47.

46 Heller: *The Bourgeois*, 49.

47 Heller: *The Bourgeois*, 50.

Paris – og i direkte sammenhæng hermed – er Saint-Antoine både exceptionel og eksemplarisk som det højeste stadie af industrikapitalistiske produktionsforhold. Og selv her er der ikke tale om gennemført kapitalistiske forhold med 'frie' markeder og 'frie' lønarbejdere.

En tredje form for halvkapitalistisk produktionsmåde indenfor fransk territorium var den oversøiske plantagevirksomhed. Plantagerne, særligt i det nuværende Haiti, var nogle af de mest komplicerede og kapitaltunge virksomheder i det daværende Frankrig. Plantagerne bestod både af marker (til dyrkning af især sukker, kaffe og indigo) og fabrikker, hvor råvarerne blev forarbejdet.⁴⁸ Særligt sukkerproduktionen krævede således både en enorm arbejdsstyrke og dyre produktionsmidler til at raffinere sukkeret. Desuden krævede produktionen en vis grad af specialisering, og omkring en femtedel af plantage-slaverne arbejdede ikke i markerne men med at raffinere sukker, bygge tøndes og andet materiel eller som managers, der koordinerede produktionen.⁴⁹ Udviklingen af plantagerne som industriel kapitalisme fungerede meget på samme måde som udviklingen af en klasse af finansielle industrikapitalister på det franske fastland:

Most plantation owners took out loans from merchant houses in France to get started. If all went well, these loans could be paid off over time and the planter could grow wealthy. But in many cases the planters failed, and the merchant houses acquired the plantations that had been the collateral for their loans. By the end of the eighteenth century, many merchant houses in France's major port towns of Bordeaux, Nantes, and La Rochelle owned plantations in Saint-Domingue. These were managed by salaried administrators and overseers.⁵⁰

Som Dubois har observeret var det op imod en million af Frankrigs befolkning, der var direkte afhængige af kolonialvarer for deres overlevelse (købmænd, havnearbejdere, sømænd, o.a.).⁵¹ Ikke desto mindre betød ekstremt rigide regler og prisbestemmelser, at de franske købmænd og – i stigende grad – industrikapitalister havde et meget begrænset råderum, ligesom Frankrigs elendige infrastruktur og toldmure betød at hjemmemarkedet var langt mindre end det kunne have været, og de franske købmænd blev således ofte rige på ulovligt salg af varer til engelske og hollandske købmænd.⁵² Den absolutistiske stat med dens rigide regler for oversøisk handel og toldmure, der hæmmede muligheden for profitabel afsætning af varer, var således alt andet end populær blandt de købmænds-, finans- og industrikapitalister, som var involverede i den koloniale produktion. Blandt

48 Se Geggus: 'Sugar' og Blackburn: *The Making*.

49 Geggus: 'Sugar'. Se også Dubois: *Avengers*, 18-28.

50 Dubois: *Avengers*, 20.

51 Dubois: *Avengers*, 21.

52 Parker: *Class*, 33.

de over tusind delegerede i Stænderforsamlingen i 1789 havde ikke mindre end 15% kolonial ejendom og mange andre var på anden måde afhængig af koloniale forretninger.⁵³ Langt størstedelen af disse udgjorde altså en borgerlig klasse, hvis interesser gik stik i mod den absolutistiske stats forsøg på at kontrollere handlen og dermed berige sig selv.

Samlet set giver ovenstående det følgende billede. Den kapitalistiske produktionsmåde i både land, by og kolonierne var på vej frem, men det er formentlig kun i Paris og regionen omkring, der producerede til det parisiske kornmarked, at den var egentligt dominerende. Langt størstedelen af Frankrigs befolkning levede stadig delvist af egen produktion og var stadig bundet af feudale afgifter og var således kun delvist afhængige af markedet for køb af varer og salg af arbejde. Toldbarrierer og skatteprivilegier til de adelige gjorde betingelserne for kapitalister dårligere, idet de fik svært ved at afsætte deres varer med stort afkast og reinvestere denne i effektiviseret produktion (med større afkast til følge, osv.). Samtidig var der ikke et særligt stort udbud af gennemproletariserede lønarbejdere.⁵⁴ Ikke desto mindre havde finanskapitalister (særligt schweiziske *bankiers* i regionen omkring Lyon som f.eks. Valence) og industrikapitalister i stigende grad fået overensstemmende interesse i kraft af en gryende industriel sektor, som dog havde svære betingelser under det halv-feudale franske samfund. Det er værd at bemærke, at så godt som ingen adelige havde sat gang i denne slags industriforetagender, ligesom de færreste adelige var kapitalistiske managers frem for blot ejere, der udlejede deres jorder til entreprenører, hvilket gjorde deres skatteprivilegier decideret reaktionære i forhold til udbredelsen af en kapitalistisk produktionsmåde.⁵⁵ At der blev investeret i og handlet med embeder er ikke et tegn på kapitalisme – således som vi har set Furet hævde⁵⁶ – men snarere et tegn på manglende profitabilitet i kapitalistisk produktion. Embeder var en måde at få adgang til lukrativ skatteopkrævning, men disse skatter var direkte kontraproduktive i forhold til skabelsen af en kapitalistisk vareproduktion til et større hjemme- og udemarked. Furet blander med andre ord marked – i dette tilfælde markedet for embeder – sammen med kapitalisme. Kapitalisme er ikke alene kendetegnet ved markeder. Der har altid været markeder. Kapitalisme er derimod kendetegnet ved, hvordan produktionen er struktureret og hvilken type af merværdi, der produceres (feudal afgift eller varer, som kan afsættes for profit). Den

53 Dubois: *Avengers*, 21.

54 I modsætning til hvad George Comninel (og i forlængelse heraf: Amariglio og Norton) argumenterer for, medfører dette dog ikke nødvendigvis, at produktionsmåden derfor er gennemført feudal (Comninel: *Rethinking*, 190-1; Amariglio og Norton: 'Marxist Historians'). Folk kan sagtens både være afhængige af lønarbejde og markedsrelationer uden at være fuldstændigt afhængige af disse. Som vi har set, har Gérard Béaur vist, at netop dette var tilfældet for omkring 70% af Frankrigs befolkning på Revolutionens tid.

55 Heller: *The Bourgeois*, 79ff; Beik; *Social*, 66-97.

56 Furet: 'Le catéchisme', 265; *Interpreting*, 94.

kapitalistiske produktionsmåde var på vej frem, men den blev tilbageholdt af en feudale sociale og politiske strukturer.⁵⁷ Finans-, handels- og industrikapitalister havde således en kraftig interesse i afskaffelsen af det gamle regime, og det bør i denne sammenhæng bemærkes, at indflydelsesrige revolutionære som eksempelvis Étienne Clavière, Pierre Victor Malouet og Pierre-Louis Roederer selv var finans- og industrikapitalister, mens andre prominente revolutionære som Mirabeau og Jacques-Pierre Brissot var hyret af disse til at fremme førstnævntes interesser.

I forhold til Furets tese må vi altså konkludere, at den feudale produktionsmåde langt fra var ubetydelig i 1789. Selvom den på ingen måde var så dominerende, som den havde været tidligere, satte den stadig et kraftigt præg på det franske samfund og var en klar og åbenlys begrænsning i forhold til udbredelsen af den kapitalistiske produktionsmåde. Denne kamp mellem produktionsmåder havde et klart og direkte klasseaspekt. Adelige var ofte ejere af jord men sjældent entreprenører. Deres privilegier i forhold til skat og told gav dem en klar interesse i at bevare en vis grad af feudale afgifter, arbejdere bundet til jorden og lukkede regionale markeder. Dette var i direkte modstrid til ikke-adelige kapitalister, som havde brug for et lettere skattetryk, 'frie' lønarbejdere og udvidelsen af regionale og nationale markeder for at øge profitten og udvikle deres forretninger.

Dette medfører ikke, at den herskende produktionsmåde var helt igennem feudal. Som jeg har understreget, var der tale om en glidende overgang, men en overgang som formentlig ikke kunne være gået meget længere i en kapitalistisk retning, hvis ikke man havde fået afskaffet de strukturerer, som sikrede reproduktionen af feudale produktionsforhold. Disse strukturer var formet af den absolutistiske stats rigide kontrol i forsøget på at styrke kongemagten og dens afhængighed af lokale *noblesses de robe*, som levede af skatteindtægter fra embeder.

De regionale forskelle var desuden afgørende, og de voldsomme uenigheder og kampe mellem Paris og provinsen kan netop ses som en kamp mellem forkæmpere for den kapitalistiske produktionsmåde og forkæmpere for den feudale produktionsmåde. Lokale herremænd var langt fra besejrede før revolutionen, hvilket i øvrigt også gælder for den ekstremt indflydelsesrige galliske Kirke som feudal aktør. Den ulige udvikling i Frankrigs regioner er dermed afgørende for at forstå, hvorledes Den Franske Revolution var en kamp imellem forkæmpere for den gamle feudale orden og den nye borgerlige orden. Denne forskel krystalliserede sig i løbet af revolutionen. Med Peter McPhees ord: "By mid-1791 two Frances had emerged, the pro-reform of the southeast, the Paris basin and much of the centre, contrasting with the west and southwest, most of the north and east, and the southern Massif Central".⁵⁸ (Hertil bør man regne gruppen af reformivrige borgerlige revolutionære – de såkaldte girondiner – som kom fra Bor-

57 Parker, *Class*; Lemarchand: *L'économie*.

58 McPhee: *Robespierre*.

deaux-regionen med dens rige og reformivrige købmænd.) Med andre ord var de områder med stort koncentration af kapitalistisk produktion – agrar og industriel kapitalisme omkring Paris, finans- og industri-kapitalisme omkring Lyon i syd-øst og kolonial-baseret kapitalisme i Bordeaux – forkæmpere for Revolutionen og dens reformer mens de øvrige og feudalt dominerede regioner af Frankrig var overvejende kontrarevolutionære.

Dette leder til et andet element af Furets forklaring, som er blevet kraftigt udfordret siden: At aristokratiet ikke lukkede sig om sig selv. Albert Soboul forklarede bourgeoisiets revolutionære frustration ud fra deres manglende politiske og økonomiske muligheder i det gamle system, hvor magt og indflydelse i høj grad afhang af adgangen til embeder via køb. Men i modsætning til hvad Soboul og de fleste andre sociale fortolkere hævdede, så det attende århundrede ifølge Furet ikke nogen "social indsnævring af adelen".⁵⁹ I stedet betød køb og salg af embeder, at adelen og borgerskabet fra år 1600 og frem i stigende grad blev umulige at skelne fra hinanden. Den økonomiske elite investerede i embeder, den adelige elite investerede i ejendom, og medlemmerne af de to grupper giftede sig på tværs af de gamle skel. De var en del af den samme klasse, og der var dybest set intet egentligt objektivt, økonomisk klasseskel mellem medlemmer af den franske elite i 1700-tallet.⁶⁰ Snarere end at tale om en klassekamp mellem aristokrater og tredjestanden eller borgerskabet opfordrer Furet sin læser til at følge Alfred Cobban og forstå udviklingen i 1700-tallets Frankrig som en "borgerliggørelse af adelen".⁶¹ Fordi begge klasser integreres i et centraliserende og 'entreprenørielt' statsprojekt, er det ifølge Furet (og Cobban) umuligt at identificere et egentlig klasseskel mellem borgerlige og adelige på Revolutionens tid.

Det er sandt, at den absolutistiske stat i løbet af 1500- og 1600-tallet udviklede sig ved at integrere en ny formuende klasse direkte i den absolutistiske forvaltning. Disse købte embeder som skatteforvaltere eller jurister og udvidede således det statslige bureaukrati samtidig med, at de sikrede en indtægt til staten – i første omgang gennem køb af embede og sidenhen ved enten at opkræve skat og betale en tilbagevendende afgift (*paulette*) for besiddelsen af embedet. En sådan proces tog – i de tilfælde hvor den var succesfuld – typisk tre-fire generationer hvor en pengebesidder (typisk købmand) købte et lavere embede, dernæst finansierede uddannelse til sønnerne som skabte kontakt til højere lag (gerne flere sønner, så man kunne skaffe kontakter i lokale og nationale administrationer såvel som kirke); disse sønner købte så igen et højere embede, gav deres sønner en endnu bedre uddannelse osv. I løbet af 1600-tallet gjorde mange familier karriere

59 Furet: 'Le catéchisme', 275; *Interpreting*, 106. Furet bruger her termen *resserrement* (indsnævring), men han taler også om denne potentielt ikke-eksisterende proces som *clôture* (lukning), Furet, 'Le catéchisme', 273.

60 Furet: 'Le catéchisme', 268; *Interpreting*, 98.

61 "embourgeoisement de la seigneurie", Furet: 'Le Catéchisme', 265; *Interpreting*, 94. Furet henviser til Cobban: *The Social*, 47.

på denne måde og skabte gradvist den såkaldte kjoleadel (*noblesse de robe*) som i modsætning til sværdadelen (*noblesse d'épée*) ikke havde aristokratiske rødder – hvilket skabte en særlig kulturforskel og snobkultur.⁶² Men selv i den mest åbne periode for indlemmelse i den politiske elite skulle man indberegne mindst 50-60 år for at opnå en sådan integration, hvilket vil sige, at det var familien og de kommende generationer, der kunne gøre sig håb om at blive integreret i den politiske elite – ikke det enkelte individ. Dertil skal man lægge, at de øverste lag af denne adel fra midten af 1600-tallet begyndt at lukke sig om sig selv, således at kun sønner af allerede prominente medlemmer af kjoleadelen overtog de magtfulde poster ved hoffet, i parlamenterne (særligt *Parlement de Paris*) og i kirken.⁶³ Det er altså direkte forkert, når Furet hævder, at adelen ikke lukkede sig om sig selv i det gamle regimes sene periode.

Endelig, hvilket er helt afgørende, er køb og salg af embeder langt fra det samme som kapitalisme og næppe et tegn på, at kapitalisme er den herskende produktionsmåde. Tværtimod kan man argumentere for, at dét, at de pengebesiddende klasser investerer i embeder med henblik på skatteindtægter og direkte politisk indflydelse frem for at reinvestere deres profit i udvidet og forbedret produktion, er et tegn på, at det næsten er umuligt og meget lidt profitabelt at agere kapitalistisk. Med David Parkers ord skabte den absolutistiske stat således en reaktionær og oligarkisk logik, som genererede "the flight of the bourgeoisie from entrepreneurial activities into *rentier* and office-holding ones".⁶⁴

1700-tallet var altså vidne til en lukning af adelen – især de øverste lag. Samtidig havde kapitalistiske entreprenører svært ved at udvide produktion (på grund af manglende teknologisk udvikling og relativt få tilgængelige lønarbejdere) og distribution (på grund af dårlige veje og tariffer og toldboder langs kanaler),⁶⁵ og da muligheder for at investere i embeder samtidig var yderst begrænsede havde et stadigt større og frustreret borgerskab få muligheder under det gamle regime. Som Timothy Tackett i et forbilledligt dokumenteret studie har vist, var der rent faktisk markant forskel på medlemmerne af Andenstanden og medlemmerne af Tredjestanden i Stænderforsamlingen i 1789.⁶⁶ På nær visse undtagelser var Andenstandens medlemmer integreret i den franske elite under det gamle regime, ligesom deres forældre og bedsteforældre havde været det. Tredjestandens medlemmer var derimod ekskluderet fra det lukkede politiske system i Frankrig og havde i stedet erfaring med politik på lavere niveau, såsom i byråd, hvor de arbej-

62 Den klassiske analyse er her Elias: *Über die Prozess*. De kulturelle forskelle som roden til splid mellem forskellige dele af adelen og mellem adel og borgerskab er siden blevet genstand for en række analyser. Se især Motley: *Becoming*; Doyle: *Venality*; Chapman: *Private*.

63 Beik: *Social*, 155. Se også Collins: *Classes*.

64 Parker: *Class*, 18.

65 Se især Parker: *Class*, 28-74.

66 Tackett: *Becoming*.

dede sammen med købmænd og andre medlemmer af borgerskabet.⁶⁷ Det var ikke idealistiske inklinationer, som definerede denne gruppe. Med Tacketts ord var deres ageren "shaped less by books and essays than by concrete political and social experience under the Old Regime", og disse erfaringer indebar først og fremmest frustrationer over deres ekstremt begrænsede politiske og økonomiske råderum i forhold til deres efterhånden afgørende funktion i den franske økonomi (med forbehold for regionale forskelle).⁶⁸ Denne betragtning er blevet bekræftet af Peter McPhee, som har fundet en lignende tendens i de franske provinser: "Rural communities and the nobility were in sharp disagreement about seigneurial dues, and bourgeois across the country challenged the nobility by advocating 'careers open to talent', equality of taxation, and the ending of privilege".⁶⁹ Et gryende borgerskab fra middelklasse-jurister til velhavende industri- og finanskapitalister, der af forskellige grunde var ekskluderet fra den herskende, adelige elite havde således alt mulig grund til at gøre oprør med det gamle regime og dets aristokratiske form – hvilket endte med at være præcis hvad de gjorde.

KLASSEKAMPEN ER TILBAGE

Kulminationen på Furets argument var at fortolke den revolutionære, borgerlige stat som en direkte fortsættelse af den absolutistiske stat frem for – som de sociale historikere – at se forholdet mellem de to som et brud. I forlængelse af Tocqueville så Furet den absolutistiske stat som progressiv og med sine reformer og centralisering som en essentiel del af skabelsen af kapitalismen i Frankrig, som han mente var blevet den altdominerende produktionsform allerede under det gamle regime.⁷⁰ Ifølge Furet havde Soboul og den sociale fortolkning fortolket den absolutistiske stat som en integreret del af et adeligt domineret feudalt samfund. Staten var således allieret med adelen i en kamp imod borgerskabet og den kapitalistiske produktionsmåde, og det var derfor nødvendigt med en revolution for at afskaffe adelen og monarkiet til fordel for en borgerlig stat, der ville styrke den kapitalistiske produktionsmåde. Furet forkastede denne fortolkning og argumenterede med henvisning til Karl Kautsky i stedet for, at den absolutistiske stat var relativt autonom i forhold til de forskellige interesser i det franske samfund, og at den absolutistiske stat som reformistisk og centraliserende dermed var en direkte forløber for den borgerlige stat, der voksede frem i direkte forlængelse af det absolutistiske bureaukratis reformprojekter.⁷¹

67 Beik: *Social*, 98-107.

68 Tackett: *Becoming*, 335.

69 McPhee: *Robespierre*, 56.

70 Furet: 'Le catéchisme', 265; *Interpreting*, 94.

71 Furet: 'Le catéchisme', 272; *Interpreting*, 103. For Kautskys analyse, se kapitel 1 af Kautsky: *Die Klassengegensätze* fra 1889 og den reviderede udgave fra 1908. Kautsky diskuterede dette værk indgående med Engels, jf. deres brevudveksling, som findes i *Marx-Engelsk-Wer-*

Sandheden er, at det franske monarki igennem århundreder havde spillet – og i løbet af det attende århundrede mere end nogensinde fortsatte med at spille – en aktiv rolle i nedbrydningen af [det franske] samfund af stænder [*sociétés des ordres*]. Direkte knyttet til udviklingen af vareproduktion, fjendtlig overfor lokale magter, og som pladsholder for nationen var monarkiet sammen med pengene, på samme tid som pengene og endda mere end pengene, det afgørende element i social mobilitet. I stadig stigende grad undergravede, fortærede og ødelagde det de forskellige stænders vertikale solidaritet – særligt adelens, på både det sociale og det kulturelle plan.⁷²

Således opfattede Furet – hvilket blev en revisionistisk trope – den franske stat som ikke afgørende væsensforskellig fra den engelske stat på samme tidspunkt. Den engelske stat var måske nok – i modsætning til Frankrig – en 'svag' stat uden decideret integration af kapitalistiske entreprenører i selve statsforvaltningen. Men begge stater var undergravende for adelen og feudalismen og gunstige for fremvæksten af den kapitalistiske produktionsmåde. De to stater kunne således ses som to veje til moderniteten.

Som vi har set i denne artikel peger den seneste socialhistoriske forskning i den stik modsatte retning. Den franske centraladministration var kun i meget ringe grad reformvillig, og selv når den var, var den så økonomisk afhængig af adelige herremænd eller embedsfolk, at reformer enten var meget begrænsede eller helt udeblev.⁷³ I 1789 var Frankrig stadig et kludetæppe af skatteregler og adelige skatteprivilegier, toldmure og korrupte lokaladministrationer, som gjorde et fransk hjemmemarked ekstremt indskrænket. I stedet for at gå til udvidet og effektiviseret produktion blev profitter enten kanaliseret over i embeder eller i skatter, og de ekstremt velhavende adelige havde større økonomisk interesse i at bevare det eksisterende system end at investere i produktion. Dét, at der løber penge gennem staten, gør ikke automatisk staten til kapitalistisk, hvis ikke denne skaber rammerne for kapitalistisk produktion.

På baggrund af de sidste tyve års socialhistorisk forskning i det gamle regime og de sociale forhold i Frankrig i 1789 er det svært at holde fast i tesen om, at Den Franske Revolution skulle være en fortsættelse af en absolutistisk stats formodede reformistiske og kapital-venlige projekt. Tværtimod fremstår Revolutionen som et brud med et feudalt værn imod et spirende borgerskab og særligt den industrikapitalisme som fik en stadigt større indflydelse på fransk økonomi. I modsætning til hvad tidligere fortalere for den sociale fortolkning hævdede – og som Furet skrev sig op imod – var der utvivlsomt en gryende og på nogle områder og i nogle regioner relativt veludviklet kapitalisme til stede i det præ-revolutionære

ke, bind 37-39. For en grundig gennemgang af Kautskys analyse og dens historiske kontekst, se Nygaard: 'Constructing Marxism'.

72 Furet: 'Le catéchisme', 272; *Interpreting*, 103.

73 Collins: *The State*.

Frankrig. Men denne var ikke dominerende og blev holdt tilbage af den sociale orden sådan som den blev administreret af den absolutistiske stat med dens toldbarrierer, skatteregler og strukturelle opfordring til at investere i staten frem for i produktion. Denne stat blev administreret af en kjoledadel, som havde købt sig ind i staten særligt i løbet af 1600-tallet, men som hverken var kapitalistisk inklineret eller mindre reaktionær i forhold til at bevare privilegier baseret på en feudalt struktur end sværdadelen var det.

Furet hævdede, at Revolutionen var ovre i 1791, og at reformprogrammet blev indført stort set uden modstand, fordi det gamle regime allerede havde besejret sig selv: "Hvis, i det mindste i begyndelsen, Den Franske Revolution – ligesom alle andre revolutioner – mødte så spredt og dårligt koordineret modstand, så er det fordi at det gamle regime allerede var dødt, før det blev besejret".⁷⁴ Eller, som Furet formulerer denne pointe i essayet "La révolution est terminée", som blev skrevet til *Penser la Révolution française*-udgivelsen i 1978: "kongen var ikke længere kongen, adelen var ikke længere adelen, Kirken var ikke længere Kirken".⁷⁵ Med sine vide beføjelser til kongen og sit institutionelle monarki ligner 1791-forfatningen ellers umiddelbart et kompromis mellem det revolutionære reformprogram og det gamle regime. Men fordi Furet hævdede, at det gamle regime allerede havde afskaffet sig selv, var der som sådan intet reaktionært eller gamle-regime-agtigt over kongens og de kongelige ministres plads i den nye politiske administration. "Den borgerlige revolution blev i 1789-91 udført og gennemført uden noget som helst kompromis med det gamle regime",⁷⁶ og alt hvad der fulgte af kampe efter 1791 måtte derefter være et udtryk irrationelle excesser, som derfor blev fortolket som resultatet af en voldelig og paranoid fransk revolutionær politisk kultur. Furet banede dermed vejen for en kulturel snarere end en social eller politisk fortolkning af alt fra gadekampe og demonstrationer til borgerkrig og terror.⁷⁷

Er det derimod tilfældet, som de seneste års forskning har vist, at det gamle regime på ingen måde var afskaffet før 1789 – at det var reaktionært, reproducere en adelig og feudalt domineret orden og var en hindring for kapitalismens og borgerskabets fremkomst – så fremstår 1791-forfatningen derimod som de

74 Furet: *Interpreting*, 114.

75 Furet: *Interpreting*, 46.

76 Furet: 'Le catéchisme', 286; *Interpreting*, 127.

77 Se bl.a. Guenniffey: *La Politique*, Sutherland: *Murder*, Lucas: 'Revolutionary Violence' og Dan Edelstein: *The Terror*. For modhypoteser og kritikker af disse forståelser af den franske 'politiske kultur' som inhærent voldelig, se Mayer: *The Furies*, Wahnich: *La liberté*, Andress: *The Terror* og Alpaugh: *Non-violence*. For en oversigt over de franske revolutionæres og præ-revolutionæres brug af termen 'terreur', se Jourdan: 'Les discours'. I forhold til at forstå den revolutionære vold har debatten om borgerkrigen i Vendée været særligt ophedet. Reynald Secher har fortolket Vendée som et folkemord (Secher: *Le génocide*), hvilket dog er blevet kraftigt kritiseret af bl.a. Peter McPhee og Jean-Clément Martin. For Martins systematiske arbejde med borgerkrigen i Vendée, se bl.a. Martin: *Vendée-Chouannarie; La Vendée og La Guerre*.

revolutionæres manglende evne til at gennemtrumfe deres program og som et nederlag til en gruppe af moderate, som ikke var klar til at lade de gamle dominansstrukturer falde. Med andre ord var Revolutionen langt fra færdig i 1791. Den var knap nok begyndt, og den 'anden' revolution af 10. august 1792 var dermed hverken irrationel eller resultatet af en paranoid og voldelig logik men en integreret del af den borgerlige revolution og nødvendig for at bryde det uholdbare kompromis mellem det gamle regime og det borgerlige reformprogram. Skillelinjen mellem det gamle regime og den nye orden, som fulgte klasseskel, fik på grund af den ulige udvikling i Frankrig også et geografisk udtryk med stærke pro-revolutionære bevægelser i Paris og omegn, i områderne omkring Lyon og blandt den borgerlige elite i Bordeaux – dvs. i områder domineret af købmands-, industri- og finanskapital snarere end af herremænd og kjoleadelige embedsmænd.

Det gamle regime var langt fra gået til grunde i 1789, og der skulle en revolution til at knuse det. Det gamle regimes og den adelige klasses modstand mod revolutionen mellem 1789 og 1791 kan bevidnes i storpolitikken i Paris omkring hoffet og Nationalforsamlingen, således som det er dokumenteret af blandt andre Colin Jones og Timothy Tackett.⁷⁸ Men den adelige kontrarevolution træder tydeligst frem for, når man bevæger sig væk fra Paris og i stedet fokuserer på de kampe, som udspillede sig særligt mellem den kapitalistiske Paris-region og de ikke-kapitalistiske provinser, hvor lokale eliter kæmpede for deres privilegerede status rodfæstet i et stadigt overvejende feudalt system. Da disse adelige medlemmer af det gamle regimes elite i sommeren 1790 endelig opgav at forhindre revolutionen fra Nationalforsamlingen og Paris, trak de sig i stedet enten tilbage til deres regioner for at koordinere kontrarevolutionen og sabotere reformprogrammerne herfra, eller de emigrerede og finansierede og indrullerede sig i de internationale kontrarevolutionære styrker.⁷⁹ Herfra opererede de med en agenda om at bevare eller genindføre et feudalt politisk og socialt system, som eksempelvis blev tilfældet for de (tilbage)erobrede områder i det nuværende Holland-Belgien.⁸⁰

Når vi i dag ser en tilbagevenden til de klassiske 'marxistiske' eller sociale analyser af Den Franske Revolution, er det fordi der igen er kommet fokus på den klassekamp, som kendetegnede den. Frankrig før Revolutionen var præget af en stadig mere udbredt kapitalistisk økonomi, som havde svært ved at bryde i gennem det gamle regimes sociale og politiske orden. Frankrig efter Revolutionen blev derimod kendetegnet ved en udbredt kapitalisme, som definerer den sociale og politiske dagsorden med gennemproletariserede arbejdere, gode vilkår for investeringer, et alment lovsystem, afskaffede toldbarrierer, en langt mere velfun-

78 Jones: *The Great Nation*; Tackett: *Becoming*.

79 Tackett: *Becoming*, 288-296.

80 Lefebvre: *Les paysans*, 580.

gerende infrastruktur og opkomsten af et egentlig hjemmemarked.⁸¹ For at forstå Den Franske Revolution og dens dynamikker er det således nødvendigt at forstå, hvordan klasseinteresser var en afgørende faktor i at forme de forskellige kampe og konflikter, som strukturerede den. Revolutionen var ikke et teselskab. Det var ikke en oplyst samtale henover forhandlingsbordet, hvor det gamle regime vedkendte, at det allerede var blevet til en borgerlig stat administrerende en kapitalistisk økonomi og blot manglede at sætte sin underskrift. På Revolutionens tid var kongen stadig kongen, adelen stadig adelen, og kirken stadig kirken. Revolutionen blev derfor en voldelig proces, hvorved en klasse omstyrkede en anden klasse og gjorde en produktionsmåde, som var på vej frem men stadig undertrykt, til den herskende produktionsmåde. Den generation af historikere, som er gået i gang med at genskrive Revolutionens historie efter revisionismens fald, er i stigende grad blevet bevidste om dette. Men da vi endnu mangler den store syntese over forholdet mellem den ulige økonomiske udvikling i Frankrig sammenholdt med revolutionens mangefold af kampe og faser af kampe, ser vi i stedet et genoptryk af de klassiske marxistiske analyser, der giver en indikation af, hvordan en sådan syntese vil se ud.

NICOLAI VON EGGERS

PH.D. STIPENDIAT

INSTITUT FOR KULTUR OG SAMFUND – IDÉHISTORIE

AARHUS UNIVERSITET

FILNM@CAS.AU.DK

LITTERATUR

- Alpaugh, Micah: *Non-violence and the French Revolution*, Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
- Amariglio, Jack & Norton, Bruce: 'Marxist Historians and the Question of Class in the French Revolution', *History and Theory* (30), 1991, 37-55.
- Andress, David: *The Terror: Civil War in the French Revolution*, London: Abacus, 2005.
- Aston, T.H. & Philpin, C.H.E. (red.): *The Brenner Debate: Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- Aubin, Gérard: *La seigneurie en Bordelais d'après la pratique notariale (1715-1789)*, Rouen: Publications de l'Université de Rouen no. 149, ingen dato.
- Baker, Keith Michael: *Inventing the French Revolution*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Baker, Keith Michael: 'Transformations of Classical Republicanism in Eighteenth Century France', *The Journal of Modern History* 73 (1), 2001, 32-53.
- Bastier, Jean: *La féodalité au siècle des lumières dans la région de Toulouse (1730-1790)*, Paris: Commission d'histoire économique et sociale de la Révolution française, 1976.
- Beik, William: *A Social and Cultural History of Early Modern France*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Béaur, Gérard: *Histoire agraire de la France au XVIIIe siècle*, Sedes, 2000.
- Blackburn, Robin: *The Making of New World Slavery*, London: Verso, 1997.

81 Lemarchand: *L'économie*.

- Bois, Paul: *Paysans de l'ouest*, Le Mans: Vilaire, 1960.
- Brenner, Robert: 'Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe', *Past and Present* (70), 1976, 30-75.
- Butel, Paul: *L'économie française au XVIIIe siècle*, Paris: Sedes, 1993.
- Chapman, Sara: *Private Ambitions and Political Alliances*, Rochester: University of Rochester Press, 2004.
- Christofferson, Michael Scott: 'An Antitotalitarian History of the French Revolution: François Furet's *Penser la Révolution française* in the Intellectual Politics of the Late 1970s', *French Historical Studies* 22 (4), 1999, 557-611.
- Christofferson, Michael Scott: *French Intellectuals Against the Left*, New York: Berghahn Books, 2004.
- Cobban, Alfred: *The Social Interpretation of the French Revolution*, Cambridge: Cambridge University Press, 1964.
- Collins, James: *Classes, Estates, and Order in Early Modern Brittany*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Collins, James: *The State in Early Modern France*, Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- Comninel, George: *Rethinking the French Revolution: Marxism and the Revisionist Challenge*, London: Verso, 1987.
- Davidson, Neil: 'How Revolutionary were the Bourgeois Revolutions?', *Historical Materialism* 13 (3), 2005, 27-54.
- Davidson, Neil: *How Revolutionary were the Bourgeois Revolutions?* Chicago: Haymarket Books, 2012.
- Davies, Peter: *The Debate on the French Revolution*, Manchester: Manchester University Press, 2006.
- Dewald, John: *Pont-St-Pierre, 1398-1789: Lordship, Community, and Capitalism in Early Modern France*, Berkeley: University of California Press, 1987.
- Doyle, William: *Venality: The Sale of Office in Eighteenth-Century France*, Oxford: Oxford University Press, 1996.
- Dubois, Laurent: *Avengers of the New World*, London: Harvard University Press, 2004, 18-28.
- Edelstein, Dan: *The Terror of Natural Right*, Chicago: Chicago University Press, 2009.
- Elias, Norbert: *Über den Prozess der Zivilisation*, Basel: Verlag Haus zum Falken, 1939.
- Furet, François: 'Le catéchisme révolutionnaire', *Annales ESC (Économie, Société, Civilisation)* 26 (2), 1971, 255-289.
- Furet, François: *Interpreting the French Revolution*, Cambridge: Cambridge University Press, 1981.
- Gayot, Gérard; Jesenne, Jean-Pierre; Leuwers, Hervé et Minard, Philippe (red.): *Vers un ordre bourgeois?*, Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2003.
- Geggus, David: 'Sugar and Coffee Cultivation in Saint Domingue and the Shaping of the Slave Labor Force'. I Ira Berlin et Philip Morgan (red.): *Cultivation and Culture: Labor and the Shaping of Slave Life in the Americas*, Charlottesville: University Press of Virginia, 1993.
- Guenniffey, Patrice: *La politique de la Terreur*, Paris: Fayard, 2000.
- Guérin, Daniel: *Bourgeois et bras-nus*, Paris: Libertalia, 2013.
- Guilhaumou, Jacques; Louvrier, Julien et Christofferson, Michael Scott: 'Aux sources de la relecture de l'histoire de la Révolution française par François Furet', *AHRF* (2), 2010, 227-238.
- Hanson, Paul: *Contesting the French Revolution*, Oxford: Wiley-Blackwell, 2009.
- Henry Heller: *The Bourgeois Revolution in France*, New York: Berghahn Books, 2006.
- Jaurès, Jean: *Histoire socialiste de la Révolution française* (4 tomes), Paris: Les éditions sociales, 2014-5.
- Jaurès, Jean: *A Socialist History of the French Revolution*, London: Pluto Press, 2015.
- Jesenne, Jean-Pierre: *Les campagnes françaises entre mythe et histoire*, Paris: Armand Collin, 2006.
- Jesenne, Jean-Pierre: 'The Social and Economic Crisis at the End of the Ancien Régime'. I Peter McPhee (red.): *Companion to the French Revolution*, Oxford: Wiley-Blackwell, 2013.

- Jones, Colin: 'Bourgeois Revolution Revivified'. I Gary Kates (red.): *The French Revolution*, London: Routledge, 1998, 157-191.
- Jones, Colin: *The Great Nation: France from Louis XV to Napoleon*, London: Penguin, 2002
- Jourdan: Annie: 'Les discours de la terreur à l'époque révolutionnaire (1776-1798)', *French Historical Studies* 36 (11), 51-81.
- Kautsky, Karl: *Die Klassengegensätze von 1789*, Stuttgart, 1889.
- Kautsky, Karl: *Die Klassengegensätze im Zeitalter der Französische Revolution*, Stuttgart, 1908.
- Le Roy Ladurie, Emmanuel: *Les paysans de Languedoc*, Paris: SEVPEN, 1966.
- Lefebvre, Georges: *Questions agraires au temps de la Terreur*, Strasbourg: F. Lenig, 1932.
- Lefebvre, Georges: *Les paysans du nord pendant la Révolution française*, Bari: Laterza, 1959.
- Lefebvre, Georges: *Napoléon*, Paris: Nouveau Monde, 2012.
- Lefebvre, Georges: *La grande peur de 1789*, Paris: Armand Collin, 2014.
- Lefebvre, Georges: *The Coming of the French Revolution*, Princeton University Press, 2015.
- Lemarchand, Guy: *La fin de féodalisme dans le Pays de Caux*, Paris: CTHS, 1989.
- Lemarchand, Guy: *Féodalisme, société, et Révolution française*, udgivet som *Cahiers des Annales de Normandie* (30), 2000.
- Lemarchand, Guy: *L'économie en France de 1770 à 1830*, Paris: CTHS, 2008.
- Leuwers, Hervé: *L'invention du barreau français*, Paris: Armand Collin, 2006.
- Leuwers, Hervé og Jesenne, Jean-Pierre (red.): *Changements sociaux et dynamiques politiques*, særnummer af *AHRF*, 2010.
- Louvrier, Julien: 'Marx, le marxisme et les historiens de la Révolution française au XXe siècle', *Science et politique* (102), 2007, 147-167.
- Louvrier, Julien: 'Penser la controverse', *AHRF* (1), 2008, 51-176.
- Louvrier, Julien og Mazauric, Claude: 'Quelques réflexions sur le rapport entre le marxisme et l'historiographie de la Révolution française', marxau21.fr (10.3.2016).
- Lowth, James: *Lordship in France: 1500-1789*, New York: Peter Lang, 2005.
- Lucas, Colin: 'Revolutionary Violence, the People and the Terror'. I Keith Michael Baker (red.): *The French Revolution and the Creation of Modern Political Culture (vol. IV)*, Oxford: Pergamon, 1994, 57-79.
- McPhee, Peter: 'Review of Reynald Secher: *A French genocide*', *H-France Review* 26 (4), 2004, 93-96.
- McPhee, Peter: *Robespierre*, New Haven: Yale University Press, 2012.
- Martin, Jean-Clément: *Vendée-Chouannerie*, Nantes: Reflets du passé, 1981.
- Martin, Jean-Clément: *Vendée et la France, 1789-1799*, Paris: Seuil, 1987.
- Martin, Jean-Clément: *Guerre de Vendée, 1793-1800*, Paris: Seuil, 2014.
- Mathiez, Albert: *La réaction thermidorienne*, Paris: La fabrique, 2010.
- Mathiez, Albert: *La révolution française*, Paris: Bartillat, 2012.
- Mathiez, Albert: *Le dix aout: La chute de la monarchie*, Chanteloup-les-Vignes: Osez la république sociale, 2013.
- Mayer, Arno: *The Furies*, Princeton: Princeton University Press, 2000.
- Mazauric, Claude: *L'histoire de la Révolution française et la pensée marxiste*, Paris: PUF, 2009.
- Meyer, Jean: *La noblesse bretonne au XVIIIe siècle*, Paris: SEVPEN, 1966.
- Moriceau, Jean-Marc: *Les fermiers de l'Île-de-France*, Paris: Fayard, 1994.
- Moriceau, Jean-Marc: *Terres mouvantes*, Paris: Fayard, 2002.
- Motley, Mark: *Becoming a French Aristocrat*, Princeton: Princeton University Press, 1990.
- Nygaard, Bertel: 'The meanings of "Bourgeois Revolution"', *Science and Society*, 71 (2), 2007, 146-172.
- Nygaard, Bertel: '1789 som borgerlig revolution', *Historisk Tidsskrift* 107 (2) 2007, 478-508.
- Nygaard, Bertel: 'Constructing Marxism: Karl Kautsky and the French Revolution', *History of European Ideas* 35 (4), 2009, 450-464.
- Parker, David: *Class and State in ancien régime France*, London: Routledge, 1996.
- Poitreineau, Abel: *La vie rurale en Basse-Auvergne au XVIIIe siècle*, Paris: PUF, 1965.
- Poussou, Jean-Pierre: *La terre et les paysans en France et en Grand-Bretagne au XVIIe et XVIIIe siècle*, Paris: Sedes, 1999.

- Robin, Régine: *La société française en 1789*, Paris: Plon, 1970.
- Saint-Jacob, Pierre de: *Les paysans de la Bourgogne du nord au dernier siècle de l'Ancien régime*, Paris: Les Belles-Lettres, 1960.
- Secher, Reynald: *Le génocide franco-français: La Vendée-Vengé*, Paris: PUF, 1986.
- Soboul, Albert: *Les Sans-Culottes parisiens en l'An II*, Paris: Clavreuil, 1958.
- Soboul, Albert: *La civilisation et la Révolution française*, Paris: Arthaud, 1970.
- Soboul, Albert: *La révolution française*, Paris: PUF, 2014.
- Tackett, Timothy: *Becoming a Revolutionary*, Princeton: Princeton University Press, 1996.
- Teschke, Benno: 'Bourgeois Revolution, State Formation, and the Absence of the International', *Historical Materialism* 13 (2), 2005, 3-26.
- Van Kley, Dale: *The Religious Origins of the French Revolution*, New Haven: Yale University Press, 1996.
- Wahnich, Sophie: *La liberté ou la mort: Essai sur la Terreur et le terrorisme*, Paris: La fabrique, 2003.
- Woods, Ellen Meiksins: *The Pristine Culture of Capitalism*, London: Verso, 1991.
- Woods, Ellen Meiksins: *The Origin of Capitalism: A Longer View*, London: Verso, 2002.